

Nekrologer

Axel Axcil in memoriam

DE TRE SKANDINAVISKA HBT-organisationernas grundare Axel Axcil, den förste i världen som ingick lagligt erkänt likakönat äktenskap, avled den 29 oktober 2011 i en ålder av 96 år. Vid LGBT-människorättskonferensen i Köpenhamn juli 2009 i samband med World Out Games höll han ett mycket uppmärksammat anförande

som väckte starka känslor bland de deltagande. Då RFSL 2006 firade sitt 50-årsjubileum saknades han till skillnad från vid tidigare jubileer, men bad mig framföra sin hälsning.

Axel Axgils liv speglar på ett tydligt sätt den revolutionerande förändring som har skett i HBT-gruppernas liv i västvärlden de senaste 60 åren och där han själv har spelat en viktig roll. Trots hans särskilt på äldre dar mycket sympatiska framtoning var han en person som under åren kom att väcka mycket starka känslor och bli föremål för häftig kritik, inte minst från de egna kretsarna.

År 1948 grundade den 33-årige bokhållaren Axel Lundahl-Madsen (som tio år senare tillsammans med sin åtta år yngre livskamrat sedan 1950, revisor Eigil Eskildsen [1924–1995], tog sig det gemensamma familjenamnet Axgil [efter *Axel* och *Eigil*]; de blev också de första i världen som ingick registrerat partnerskap, 1 oktober 1989) i Danmark en förening med det neutrala namnet Forbundet (urspr *Kredsen*) af 1948. Axel Axgil har beskrivit den homosexuella vänkrets i Ålborg där han den 23 juni detta år bestämde sig för att efter holländsk och schweizisk förebild bilda förbundet. Det var på en privat fest hos stadens ledande damskräddare; övriga gäster var bl.a. innehavaren av stadens populäraste dansskola, förstemanen i stadens främsta herrekipering och en kock – samtliga med traditionellt typiska yrken för homosexuella män ur medelklassen. Samtidigt planerade i den lilla staden Rudkøping direktören för en av stadens största företag, den idealistiske och journalistiskt intresserade Helmer Fogedgaard (1907–2002) utgivandet av en homosexuell tidskrift efter förebild av den schweiziska *Der Kreis*, den enda av de tidskrifter för homosexuella som överlevde andra världskriget. Lundahl-Madsen fick kontakt med Fogedgaard, och man beslöt att från 1949 utge den illustrerade månadstidningen *Vennen* som medlemsblad för den nya föreningen. Fogedgaard stod som ekonomisk

garant och redaktör med Lundahl-Madsen som ansvarig utgivare. Allt redaktionellt arbete skulle göras oavlönat. Tanken var att liksom i Schweiz och Holland bygga en förening kring tidningen, vars prenumeranter också blev medlemmar i föreningen.

Lundahl-Madsen fick inför starten goda råd och kopior av stadgar från de båda organisationer som förvaltade traditionerna från mellankrigstidens stora tyska rörelser: Der Kreis resp. COC genom deras båda ledare "Rolf" (Karl Meier) resp. "Bob Angelo" (Niek Engelschman). Den nya föreningens ideologiska inriktning markerades genom den nya beteckningen "homofil", där betoningen inte låg på den sexuella aktiviteten utan på den likakönade kärleken.

Genom utsändning av prospekt till homosexuella vars adresser samlats genom olika bekanta enligt den s.k. snöbollsmetoden fick föreningen och tidskriften snabbt förvånansvärt många medlemmar resp. fristående prenumeranter, både män och kvinnor. Det andra numret, som sändes ut i februari 1949, orsakade emellertid stor uppståndelse i pressen. Lundahl-Madsen var i Ålborg ordförande för det danska borgerliga Rättspartiets ungdomssektion och i den egenskapen medlem i stadens ungdomsnämnd. En lokal socialdemokratisk tidning upptäckte nu att tidskriftens adress var hans privata postbox: reaktionen lät inte vänta på sig. Han skandaliserades i tidningarna, uteslöts omedelbart ur partiet, förklarades icke önskvärd i ungdomsnämnden, blev uppsagd från sin anställning, sin bostad och sitt matställe. Som ett resultat kände han sig tvungen att flytta till det mer anonyma Köpenhamn, där han snart tillsammans med Eskildsen startade en egen verksamhet med fotorörelse.

Vid det första utlysta årsmötet 1950 var antalet medlemmar ca 600, vartill kom några hundra prenumeranter; året därpå hade medlemstalet stigit till 1 339, många dock anonyma med täcknamn. Man fick snabbt liksom COC i Amsterdam en egen lokal

i Köpenhamn, där man kunde ha samkväm och dans men också olika slags föredrag och kulturell underhållning. År 1949 bildades en norsk sektion av förbundet, 1950 en svensk sektion med hjälp av Eric Thorsell och gjuteriingenjören Allan Hellman från Lysekil, även om antalet medlemmar i de båda sektionerna (nästan enbart män) länge var obetydligt. *Vennen*, som redan 1950 trycktes i 1 500 exemplar, kom att fungera som gemensamt nordiskt organ för förbundet tills en kris inträdde år 1952.

I samband med bildandet av den svenska sektionen av Forbundet af 1948 (senare RFSL) skrev *Stockholms-Tidningen* 3/3 1951 en hätsk artikel om den danska föreningen byggd på material från den danska sedlighetspolisen, där det framhålls att man ansträngde sig för att få förbundet upplöst som samhällsskadligt.

Mycket snart började också slitningar inom förbundet, bl.a. mellan köpenhamnsakademiker och förbundets första ledning dominerad av okända medelklasspersoner från landsorten. År 1952 blev krisen akut, inte minst på grund av ekonomiska frågor: man kritiserade bl.a. att Lundahl-Madsen både var både ordförande och avlönad tjänsteman i förbundet. Kritik riktades också mot *Vennen*, som förutom allmänna notiser och kulturartiklar innehöll lätt erotiska noveller och beskedliga bilder av även helt nakna män (första gången i januarinumret 1951). Man bekymrade sig särskilt för bilderna och bekantskapsannonserna, men också för den kritiska granskningen av myndigheternas handlande mot homosexuella. De svenska och norska sektionerna gjorde sig självständiga (den svenska tog sig också nytt namn). Man behöll emellertid som gemensamt tecken ett runt märke med två händer under en fyrväppling, avsett som en diskret igenkänningssignal.

Efter ett stormigt årsmöte valdes en ny styrelse huvudsakligen ur oppositionen och på grund av den fortsatta kritiken beslöt Lundahl-

Madsen i maj 1952 att lämna ordförandeskapet. Krisen ledde till en första flykt från förbundet: av de tidigare 1 500 medlemmarna fortsatte bara 630, varav 300 i Köpenhamn och 250 i Sverige.

Axel och Eigil drev vid sidan av förbundet en privat postorder-verksamhet i Köpenhamn med nakenfoton av män under det oskyldiga firmanamnet Dansk Forretnings-Tjeneste. DFT svarade också för distributionen av tidningen *Vennen*.

Sannolikt som ett led i det kalla krigets världsomfattande kampanj mot homosexuella började sedlighetspolisen i Köpenhamn 1950 under ledning av dess nye chef polisinspektör Jens Jersild systematiskt arresteras såväl prostituerade som deras kunder, främst på Rådhuspladsen. Man förhörde dem ingående om deras kontakter, särskilt om det rörde sig om ungdomar under 18 år. År 1955 lät man i samband med husundersökning hos DFT beslagta tidningen *Vennen* och DFT:s bilder och korrespondens. Det uppdagades då att DFT hade spritt foton även av ynglingar under den då lovliga åldersgränsen 18 år, och skandalen var ett faktum. Lundahl-Madsen och Eskildsen arresterades för spridning av pornografi, särskilt av män under 18 år. "Den stora pornografi-affären" kom innebära ett bakslag för den nya homofilrörelsen.

Förbundets nya ledning blev upprörd och uppskrämd av polisens agerande. Lundahl-Madsen och Eigil Eskildsen uteslöts omedelbart ur förbundet. Axel dömdes till 12 månaders fängelse och Eigil till 18 månader. Via *Vennens* och DFT:s adressregister kallades ett stort antal andra homosexuella män till förhör och i samband med affären blev många också åtalade och dömda (enligt Axxil ett åttiotal). Tidningarna fylldes med skandalartiklar, uppenbarligen byggda på uppgifter från polisen, om de olika åtalade och deras sexuella aktiviteter. Medlemstalet i förbundet sjönk drastiskt till som lägst 62 personer: ingen vågade längre stå i kartotek som polisen kunde ta i beslag.

Sedan de frisläppts från fängelset 1956 fortsatte Axel och Eigil, nu med det gemensamma efternamnet Axxil, den postorderverksamhet med bl.a. milt pornografiska bilder som varit en av grunderna till deras fängslande. Vid sidan av denna skötte de också sedan 1952 en kodad kontaktverksamhet under det oskyldiga namnet "International Hobbyclubs World Organisation", IHWO, i verkligheten en underavdelning av deras postorderfirma som bl.a. från 1958 gav ut den småformatiga bildtidningen *Male Models*. Den återuppståndna tidningen *Vennens* nya redaktör från 1959 Martin Elmer kritiserade mycket hårt paret Axxil för att av kommersiella skäl ha svikit de anständiga homofilernas sak och för att ha förorsakat många självmord i kölvattnet av "den stora pornografisaken".

Det är oklart när Axxil i stället började uttolka initialerna I.H.W.O. som "International Homosexual World Organisation", en tydlig provokation mot den äldre organisationen ICSE, "International Committee for Sexual Equality", den organisation efter vilken RFSL fick sitt nya namn 1952 men som tydligt tagit avstånd från Lundahl-Madsen. 'Medlemmarna' i I.H.W.O. utgjordes alltså från början bara av (de manliga) postorderkunderna. Inte förrän 1968 erbjöds kunderna formellt medlemskap i I.H.W.O., utan att de dock fick någon möjlighet att påverka ledningen. Antalet nya medlemmar, varav många från Västtyskland, angavs samma år som 2 000; det högsta antalet uppgavs senare till 2 396, medan antalet postorderkunder över hela världen beräknades till hela 16 000. För att erövra marknader utanför Danmark startade I.H.W.O 1968 en ny medlemstidning på sju olika språk. För att sköta denna tidning, *UNI*, anställdes den språkkunnige unge svensk/tyske journalisten Michael (Heinz G.) Holm och hans holländske sambo Geurt Staal, senare redaktörer för den ursprungligen av Axxil under annat namn startade svenska tidskriften *Revolt*. Under deras verksamma

tid, 1968–1970, kom tidningen och I.H.W.O. att fungera som en aktiv, sexualpolitiskt radikal internationell organisation, vars första kongress ägde rum 1969 på Axgils nya gästgård för homosexuella, Axelhus utanför Ringsted (i Axgils ägo intill 1980). En senare kongress ägde rum 1970 på Bjärsjölagårds slott i Skåne med deltagare från åtta europeiska länder samt Kanada. Från de nordiska förbunden deltog ordföranden för RFSL, Ove Ahlström, medan det danska förbundet höll sig avvisande. RFSL:s samverkan med IHWO och Axgil ledde tidigare samma år till att RFSL uteslöts från ett samarbetsmöte i Köpenhamn mellan holländska COC och de skandinaviska förbunden under motiveringen att RFSL samarbetade med ”kommersiella företag”. Också tidskriften *Vennens* redaktion tog kraftigt avstånd från IHWO, ”en homosexuell maffia”.

I samband med RFSL:s 20-årsjubileum 1970 utsågs Axel Axgil till hedersmedlem; till tack skänkte han förbundet 1 000 kronor i gåva, ett inte oväsentligt tillskott till det fattiga förbundets kassa. Först vid det danska Forbundet af 1948:s 25-årsjubileum 1973 togs Axgil åter till nåder och utsågs till hedersmedlem tillsammans med Helmer Fogedgaard. Då hade IHWO i realiteten upphört som internationell organisation men fanns fortfarande som nationell organisation i Tyskland: IHWO Homophile-Weltorganisation-Gruppe Norddeutschland e.V. med egna lokaler i Hamburg. Om denna organisation och dess betydelse för gayrörelsen i Västtyskland har Raimund Wolfert skrivit en omfattande historik (se *lambda nordica* 3-4 2010).

Åter i danska Forbundet arbetade Axgil särskilt med dess arkiv- och biblioteksfrågor. När det i Danmark som första land i världen 1989 blev möjligt för likakönade par att ingå partnerskap var det naturligt att låta paret Axgil, som levtt tillsammans sedan 1950, bli det första paret.

GÖRAN SÖDERSTRÖM